

*Zegel van de kooplieden van Harderwijk uit 1263.
Randschrift: "sigillum burgensium de herderewich"*

kwartaalblad van
HERDEREWICH
de oudheidkundige vereniging
van Harderwijk en Hierden

In dit nummer:

Afscheid van de heer Hensen als distributeur	pag 2
Activiteiten	pag 4
Kadastrale Atlas	pag. 6
De IJssellinie: de lezing van 25 september	pag. 9
Vraagteken bij de Grote Kerk	pag. 10
Wat al mooi is - versus - het zou beter kunnen (8)	pag. 11
Een marineman, Chris Aartsen	pag. 13
De voorouders van Chris Aartsen	pag. 18
Middeleeuwse muntslag in Harderwijk (3)	pag. 22
De zeeeringen van Harderwijk	pag. 26
Van alles wat ver- eeuw -igd (10)	pag. 34
Goed nieuws voor genealogen	pag. 39
Opbergsysteem voor "Vittepraetje"	pag. 39
Samenstelling bestuur en werkgroepen	pag. 40

Bedankt Arie Hensen

In 1991 vroeg het bestuur aan Arie Hensen of hij bereid was de distributie van de convocaties, mededelingenblad, etc op zich te nemen.

De distributie bestond toen uit het verzamelen van de bladzijden van het mededelingen-blad, het nieten ervan en het brengen naar de wijkbezorgers. Toen gebeurde dat meestal zo'n zevenmaal per jaar. De laatste vijf jaren is het wat gemakkelijker geworden. Nu moet alleen het Vittepraetje vier keer per jaar bij de wijkbezorgers gebracht worden.

Arie Hensen heeft deze taak met veel plezier en tot volle tevredenheid van het bestuur uitgevoerd. In het Jaar van de Vrijwilliger legt hij na 10 jaar zijn taak neer.

Het bestuur is met een delegatie bij de heer en mevrouw Hensen op bezoek geweest om hem voor zijn inspanningen te bedanken. De voorzitter overhandigde Arie als blijk van waardering een cadeaubon en zette mevrouw Hensen in de bloemen. Door zijn jarenlange inzet - samen met de wijkbezorgers - heeft Herderewich veel portokosten kunnen besparen.

De taak van Arie Hensen wordt overgenomen door Gerrit Berends. We wensen Gerrit net zoveel plezier toe als zijn voorganger.

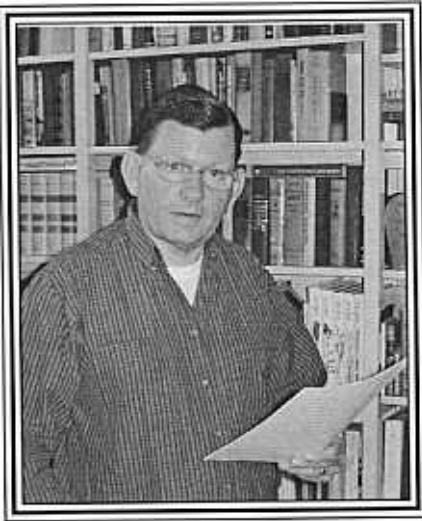
Arie Hensen - namens alle leden - HEEL HARTELIJK DANK!

De voorzitter neemt afscheid van de heer Hensen en overhandigt hem een blijk van waardering. Mevrouw Hensen, de stille kracht op de achtergrond, was reeds met een bloemetje verrast.

Foto K.Chr. Uittien

De komende man: Gerrit Berends

Al sinds hij lid is van onze vereniging is hij actief op diverse terreinen. Naast publicist, bibliothecaris wordt hij nu ook nog eens onze hoofd-distributeur. Gezien zijn inzet in die andere zaken hebben wij er het volste vertrouwen in dat hij ook deze taak op dezelfde gedegen wijze zal uitvoeren.

Zonder de stille werkers op de achtergrond, het team van bezorgers, wordt het allemaal niks. Wij stellen daarom deze onmisbare schakel nog maar eens aan u voor.

Distributielijst:

Omschrijving	wijknr.	distributeur
Stadsweide	1	Dhr. B. Karssen
Slingerbos	2	Mevr. C. Deitmiers-Koopman
Tweelingstad/Veldkamp	3	Mevr. W. Kok
De Stad	4	Dhr. J.J.H. Kooiman
Stadsdennen	5	Dhr. H. Schaaf
Stationslaan	6	Dhr. R. v.d.Schaaff
Zeebuurt	7	Dhr. L. Postma
Hierden	8	Mevr. H.H.E. Messerschmidt
Ermelo	9	Dhr. T. Goossens
Frankrijk	10	Dhr. B.A.M.M. v.d.Voortd
Drielanden	11	Dhr. N.C.R. de Jong
Ceintuurbaan	12	Fam. Kuper

Oproep

Nu doet zich wel eens een situatie voor dat één van deze mensen verhinderd is. Het zal u opvallen dat er geen reserves zijn vermeld. Dat klopt, die hebben we ook niet. Iets voor u?

Het is zo weinig werk en u doet er zo velen een plezier mee!

Meldt u s.v.p. bij Gerrit Berends, tel. 41 34 38. Hij noteert u graag.

Van de bibliothecaris

G.Berends

De afgelopen periode werd ons boekenbestand weer uitgebreid, niet in de laatste plaats door een aantal schenkingen. De gulle gevers worden van harte bedankt.

Van de heer Falch kregen wij:

de jaargangen 1988 t/m 1998 van de Vereniging Gelre, "Het raadhuis van Harderwijk"; een publicatie van het Veluws Museum uit 1979, geschreven door Caroline Flamant; "Geschiedenis van Harderwijk in vogelvlucht"; een gezamenlijke uitgave uit de jaren '80 van het Veluws Museum en de afdeling Voorlichting van onze gemeente; een wandtegeltje, voorstellend een oud stadsgezicht van Harderwijk.

De heer J.Jansen uit Driebergen schonk ons:

de jaargangen 1984, 1986, 1987, 1989 t/m 1999 van de periodieken van de Vereniging "Veluwse Geslachten".

Van een gulle maar onbekende gever:

"De Gilden", geschreven door Dr. I.H.van Eeghen. De schrijfster onderzoekt in dit boekje aan de hand van gebeurtenissen en personen hoe de gilden destijds in de praktijk functioneerden.

Nieuw aangeschaft:

- 1) "Zo de ouden zongen....", het door Albert F. van Eeden en Fred C. Driesenaar samengestelde jubileumboek ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Harderwijks Mannenkoor "De Veluwse Zangers" in 1998.
- 2) Het boekje "Het kleuter-, lager- en beroepsonderwijs van 1800 tot 1985 te Harderwijk", geschreven door ons lid Koos van der Spek. Het boekje is verkrijgbaar in de bibliotheek, op verenigingsavonden en bij de penning-meester. De prijs voor leden bedraagt fl. 5.=. Niet leden betalen fl. 7.50

Rectificatie

In het vorig Vitepraetje deed ik een oproep om zo mogelijk de heer J. Bonhof uit Nunspeet informatie te verstrekken over "pierewietsen". Helaas heb ik toen een verkeerd telefoonnummer vermeld, waarvoor mijn excuses. Wilt U alsnog de heer Bonhof benaderen, dan kunt U hem bellen op 0341-253025 (overdag) of 0341-251964 (na 19 uur)

Informatiemateriaal

Ter inzage ligt sinds kort nieuws van de Europese Bibliotheek over door hun uitgegeven boeken. Het betreft publicaties op het gebied van archeologie, architectuur, genealogie, militaria, regionale geschiedenis en series in oude ansichten.

Gelezen

In "Van 't Erf van Ermel" van April jl. start Peter Yska een serie artikelen over de Tweede Wereldoorlog in Ermelo en Harderwijk.

"**Arent thoe Boecop**" Nr.69 maakt een vergelijking tussen de zware storm van 6 Juni 1998 en die van 13 Februari 1807. Voorts o.a. aandacht voor "Honden als trekdiër" en de in 1940 gezonken "Friesland".

In "**Gelders Erfgoed**" 2001-2 staat een aantal bijdragen over genealogie. Zeer de moeite waard is het artikel "Droeg Uw voorvader 's konings wapenrok", een inleiding over het opstarten van een onderzoek naar militaire voorouders.

Activiteiten

N.C.R. de Jong

Herderewich sloot de eerste helft van dit jaar af met de deelname aan twee evenementen.

Het eerste evenement was Kulting Harderwijk op zaterdag 19 mei

Op die dag overhandigde voorzitter Niek de Jong het eerste exemplaar van het boekje "Het kleuter-, lager- en beroepsonderwijs van 1800 tot 1985 te Harderwijk" aan Henk Eijsenga, wethouder van onderwijs en cultuur.

De schrijver van het boekwerkje, Koos van der Spek oud-voorzitter van onze vereniging, heeft zijn werk in drie periodes verdeeld. In ieder tijdvak beschrijft hij eerst de hoofdlijn van de landelijke ontwikkelingen en daarna de weerklank daarvan in Harderwijk. De voorzitter wees er in zijn speech op, dat van alle schoolgebouwen, die onderdak gaven aan het 19e eeuwse lager onderwijs er niet één is overgebleven. Van het beroepsonderwijs staan aan de Stationslaan nog twee haveloze gebouwen.

Deze gemeentelijke monumenten zijn vorig jaar gestript, maar er is nog steeds geen steen op de andere gezet voor restauratie of vervanging.

Namens Herderewich deed de voorzitter een beroep op het college van burgemeester en wethouders en de projectontwikkelaar om tot restauratie over te gaan. De gebouwen maken deel uit van het Harderwijkse culturele erfgoed.

Tot slot bedankte hij de schrijver Koos van der Spek en de redactie Hans Duinkerken en Ton Numan voor hun inspanningen.

Wethouder Eijsenga, die zelf in Harderwijk de lagere school heeft doorlopen, vond de uitgave van Herderewich een aanwinst voor de plaatselijke geschiedschrijving en meende dat er nog veel meer zaken over Harderwijk en Hierden voor het nageslacht vastgelegd moeten worden.

Het tweede evenement - Aaltjesdag - was op zaterdag 9 juni.

Herderewich was weer met een kraam op de Boulevard present. Vele bezoekers deden de kraam aan en voorzagen zich van literatuur over de historie van Harderwijk. De opbrengst was vijfhonderd gulden en vijf nieuwe leden. Het ledental is nu gestegen naar 376 leden. Ook werd er informatie gevraagd over de geschiedenis van Harderwijk of over een bepaald monument in de binnenstad.

Kadastrale Atlas Harderwijk 1832

K.Chr.Uittien

De atlas bestaat uit:

- 1 fraaie donkerblauwe portefeuille, formaat 210 x 297mm = A4 en is gevuld met:
- 13 kadastrale kaarten formaat 420 x 297mm = A3 van de situatie in 1832,
 - 1 topografische kaart van Harderwijk en Hierden anno 1832
 - 1 tekstboek met de gegevens van de 3500 percelen uit die tijd met de eigenaren en een toelichtende tekst.

Waarom dit alles? Omdat er zoveel vragen zijn zoals:

Wie woonde in dat fraaie pand of wie bezat dat lommerrijke buiten?

Wie bezat de meeste huizen of grond in de gemeente?

Was die oude weg er al of is hij pas van latere datum?

Waar was onze familie gevestigd?

Wie woonde er in onze huidige woning?

Dit soort vragen wordt steeds meer gesteld omdat meer en meer mensen op zoek zijn naar de geschiedenis van het gebied waar ze wonen. Dankzij de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers zijn vanaf 1832 voor ieder stukje grond in Nederland al die gegevens vastgelegd. Om de oudste gegevens - uit 1832 - voor steeds meer belangstellenden goed bereikbaar te maken, worden ze voor geheel Gelderland uitgegeven in een zogenaamde kadastrale atlas. Deze wordt uitgegeven door de Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland terwijl Herderewich zorg draagt voor de distributie.

Wat is een kadastrale atlas?

Een kadastrale atlas bestaat uit kaarten met allerlei toelichtingen. Met behulp van de atlas kan iedere belangstellende nagaan, hoe de plattegrond van zijn huidige woonplaats er in 1832 (meer dan 170 jaar geleden) uitzag, op wiens grond zijn huidige huis staat, en of dat toen bijvoorbeeld bouwland, weiland, bos of heide was. Misschien als u een oud huis bewoont wilt u nagaan wie destijds de eigenaar was.

Kortom, zo'n atlas is een waardevol bezit voor iedereen die zich voor de geschiedenis van zijn eigen geboorte-, of woonplaats interesseert, maar ook voor wie belang stelt in de historie van zijn eigen huis.

Gelderland in 1832 in beeld

In iedere kadastrale atlas worden gegevens opgenomen, die informatie geven over de toestand van een bepaalde gemeente in het jaar 1832. Het gaat hierbij in de eerste plaats om de kaarten, "minuutplannen" geheten.

Zo zag ons stadhuis eruit in de periode van de kadastrale atlas

Op deze “minuutplans” zijn alle percelen getekend: huizen, tuinen, akkers, weilanden, woeste gronden, watertjes en wegen. De schaal van deze minuutplans varieert van 1:1000 voor binnensteden tot 1: 5000 voor woeste gronden zoals bossen en heidevelden.

Aantal kaarten

Het aantal kaarten per gemeente is afhankelijk van de grootte van de kadastrale gemeente, van de aard van de bebouwing en de soort gronden. Doesburg bestaat bijvoorbeeld uit slechts 4 kaarten, maar een grote gemeente als Winterswijk heeft er wel 80. Het gebied van Harderwijk is vastgelegd op 13 kaarten

Meerdere gegevens

Sommige gemeenten zijn verdeeld in twee of meer kadastrale gemeenten. Daar wordt rekening mee gehouden in de kadastrale atlas en bevat dan alle gegevens van de kadastrale gemeenten waar het om gaat.

Secties

Meestal wordt een kadastrale gemeente in meerdere secties verdeeld, die met een letter worden aangeduid. Per sectie komen vaak ook meerdere kaarten voor, Bovendien worden per sectie de percelen genummerd. Op die manier zijn alle percelen apart op de kaart te vinden, bijvoorbeeld sectie D nr. 154.

Waarom zo goedkoop?

Dank zij subsidies van, respectievelijk sponsoring, door:

- * De Gemeente Harderwijk
(de afdelingen: Gemeentearchief, Landmeten, Kunst en Cultuur)
- * Het Burgerweeshuis
- * Schuuring Communicatie Netwerk

kan een bijzonder gunstige prijs worden berekend en daarmee een breed publiek worden bereikt:

tijdens de vóór-intekenperiode **tot 10 september 2001 fl. 27.50**

daarna fl. 37.= per stuk, exclusief eventuele verzendkosten.

Vanwege de grote belangstelling moest de oorspronkelijke oplage al met meer dan 50% worden verhoogd.

Inschrijf/bestelkaarten liggen o.a. bij:

Stadhuis, het Gemeentearchief, kamer 31, de heer Joh. van Hell
J.J.H. Kooiman, Smeepoortstraat 20, Harderwijk (Stad)
K.Chr. Uittien, J.P.Heyelaan 58, Harderwijk (Stadsdennen)
N.C.R. de Jong, Beethovendreef 13, Harderwijk (Drielanden)

De lezing van dinsdag 25 september a.s. door Drs. J.P.C.M. van Hoof

De IJssellinie door de eeuwen heen.

De afgelopen jaren is de Nieuwe IJssellinie (1949-1964) in het middelpunt van de belangstelling komen te staan. De aanleiding hiertoe vormde de verschijning in 1996 van een tweetal interessante publicaties over dit onderwerp.

Ook in de voorgaande eeuwen heeft de IJssel, zij het niet steeds in dezelfde mate, een rol in de landsverdediging gespeeld. Centraal in de lezing staat de vraag welke plaats de rivier in het Nederlandse verdedigingsstelsel heeft ingenomen en hoe men deze defensieve functie heeft proberen te versterken.

Het beginpunt ligt in de periode rond 1590, de jaren waarin prins Maurits en zijn Friese neef Willem Lodewijk in het offensief gingen tegen Spanje. Uiteraard komen in de lezing ook de bouw en de werking van de Nieuwe IJssellinie aan de orde.

Kazemat bij de IJsselbrug te Zwolle

Biografische gegevens:

Drs. J.P.C.M. van Hoof (1949) is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht in Den Haag. Hij houdt zich hier voornamelijk bezig met de Nederlandse militaire geschiedenis tot 1814 en de geschiedenis van de Nederlandse vestingbouw. Over dit laatste onderwerp publiceerde hij onder andere: *Langs Wal en Bastion - Hoogtepunten van de Nederlandse vestingbouw* (Utrecht, 1991). Als lid van de studiegroep van de Stichting Menno van Coehoorn is hij onder meer betrokken bij de eindredactie van de serie atlanten van historische vestingwerken in Nederland.

Wij verwachten een interessante lezing! Komt u ook?

Wat al mooi is - versus - het zou beter kunnen. (8)

Een rubriek van de leden van Herderewich

De historische binnenstad van Harderwijk heeft veel mooie gebouwen en plekjes. Regelmatig zien we dat er gewerkt wordt aan het opknappen of onderhouden daarvan. Toch zijn er hier en daar situaties die wat meer aandacht zouden verdienen. Soms valt dat duidelijk op; soms gaat het om minder opvallende kleinere zaken. In deze rubriek geven we graag de gelegenheid een korte signalering te plaatsen (liefst met foto) van een object dat u als historisch geïnteresseerde lezer opvalt en waarvan het wenselijk zou zijn dat het opgeknapt wordt. Misschien is de eigenaar van het pand de situatie zelf nog niet eens opgevallen.

Een rubriek om door positief bedoelde signalering de eigenaar (ongeacht wie dat is), attent te maken op de situatie en te stimuleren er aan mee te werken onze binnenstad fraai te houden of nog mooier te maken.

Na verloop van tijd zullen we nagaan welke signalering het snelst tot resultaat heeft geleid. Daarvoor zal te zijner tijd een blijk van waardering door Herderewich uitgereikt worden.

Indien u geen foto bij uw signalering kunt toevoegen, dan zal de redactie dat proberen indien het object daartoe geschikt blijkt en past in deze rubriek.

Graag zien we inzendingen van onze leden voor deze rubriek tegemoet.

*Heeraaltszstraat
van de ene kant, een "plaatje"*

.....

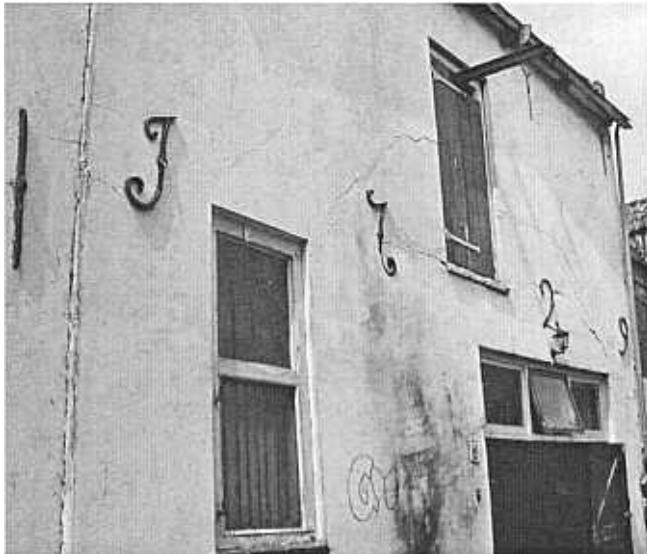
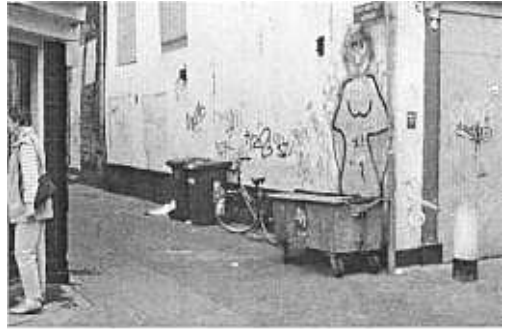

en de Heeraaltszstraat van de andere kant

Er zijn nog steeds voorbeelden in onze stad van bouwvallen. Wat de oorzaak ook moge zijn, het is het beeld dat wij dagelijks onder ogen krijgen.

Hopelijk wonen de verantwoordelijken ook in Harderwijk en zien of horen ze de kritiek van "de man in de straat" en worden actief om Harderwijk ook mooier te helpen maken

*De muurankers tonen het jaartal 1729
Anno 2001: hoog tijd voor een opknapbeurt!*

Vraagteken bij de Grote Kerk

In de voorgevel van de Grote Kerk, links van de hoofdingang, is een bronzen of koperen plaat ingemetseld. In het midden heeft het een horizontale sleuf. Het geheel doet denken aan een soort vloedsteen maar dan van metaal. Zo'n 35 cm onder die plaat zit een vierkante moer met binnendraad, eveneens uit koper of brons. Die moer roept de vraag op of het eigenlijk wel om een vloedmerk gaat.

Maar wat is het wel?

De koster kon geen uitsluitsel geven.

Aan de stadsgidsen wordt de vraag door hun gasten gesteld maar ook zij staan met een mond vol tanden.

Wie heeft de oplossing voor dit raadsel? Uw verklaring ontvangen wij graag.

Deur aan het Kerkplein met links de "Vloedsteen?"

Vloedaanduiding?

Chr. Aartsen 19-11-1940; het is de eerste naam op het oorlogsmonument op de begraafplaats Oostergaarde. Wie was die man die al zo kort na het uitbreken van de oorlog het leven verloor?

Chris, zoals hij werd genoemd, werd geboren op 1 mei 1921 als derde kind van Hendrik Aartsen en Gezina Foppen. Nadat hij de Lagere School op de Vischmarkt had doorlopen, ging hij werken bij de Asbestona-fabriek. Toch was dit niet wat hij zocht. Van jongs af aan had hij gedroomd van een loopbaan bij de Marine, het liefst bij de Onderzeedienst.

Toen hij oud genoeg was, meldde hij zich als vrijwilliger en nadat hij was goedgekeurd was het wachten tot hij werd opgeroepen. Op 5 Februari 1940 was het zover. Die dag moest Chris zich melden in Vlissingen, waar hij als lichtmatroos werd geplaatst aan boord van Hr. Ms. "Wachtschip Vlissingen" en tewerkgesteld aan boord van Hr. Ms. "Noord-Brabant", om daar zijn militaire opleiding te volgen.

Op 2 Mei ging Chris' lang gekoesterde wens in vervulling en werd hij als matroos 3e klasse geplaatst aan boord van Hr. Ms. 0-22. De vreugde was echter van korte duur, want op 10 mei werd Nederland door het Duitse leger overvallen en kregen alle Marine-schepen opdracht naar Engeland uit te wijken.

Harer Majesteit 0-22

Hr. Ms. 0-22 werd gebouwd op de werf van de Kon. Mij. "De Schelde" te Vlissingen. Nadat de onderzeeboot op 20 Januari 1940 te water was gelaten, werd op 8 april de eerste proefvaart gemaakt.

Hoewel nog niet oorlogsgereed, werd op 10 mei toch opdracht ontvangen naar Engeland te vertrekken.

Via de Zuidengelse plaats Goodwins arriveerde de boot op 16 Mei in Portsmouth, tezamen met de onderzeeboten Hr. Ms. 0-13 en Hr. Ms. 0-21 In de dagen daarna arriveerden ook nog de uit Nederland gevluchte Hr. Ms. 0-9, 0-10, 0-23 en 0-24. Uit deze boten werd het "Nederlandse Flottielje Onderzeeboten" gevormd.

Aangezien Portsmouth in die tijd bijna dagelijks door de Duitse Luftwaffe werd bestookt, werd besloten de 0-21 en 0-22 naar Schotland te dirigeren en wel naar Dundee, alwaar de twee boten deel gingen uitmaken van het "9th Submarine Flottilla (S9)". De bemanning werd gelegerd in de Marinekazerne HMS. "Ambrose", een oude, verbouwde jamfabriek.

Nadat de 0-22 was "afgetimmerd" en bewapend en de bemanning op sterkte was gebracht, kon worden begonnen met het opwerken van boot en bemanning, met uiteindelijk resultaat dat tegen het einde van juli de status "operationeel gereed" werd bereikt.

Oefening in Engeland. Achterste rij, tweede van links is Chris Aartsen

Foto: Fam. Aartsen

De eerste oorlogsopdracht liet niet lang op zich wachten. Reeds op 30 juli begon de 0-22, samen met de 0-21, aan haar eerste patrouille, welke tot 9 augustus duurde. Tijdens deze missie werden 2 torpedo's afgevuurd op Duitse onderzeeërs, welke echter geen doel troffen aangezien de afstand (ca. 4000 m.) te groot was.

Hierna volgden nog patrouilles van 19 tot 31 augustus, van 8 tot 22 september en een vierde van 6 tot 21 oktober. Op geen van deze missies werd vijandelijk contact gemaakt, hetgeen voornamelijk viel toe te schrijven aan het bijzonder slechte weer gedurende deze periode.

Een welkome gebeurtenis voor de Hollanders was het bezoek dat Prins Bernhard op 24 september aan de Onderzeedienst bracht.

Dat het leven aan boord van een onderzeeër geen sinecure was, blijkt uit later in Schotland gevonden aantekeningen van de commandant, waaruit blijkt, dat de 0-22 in de maand augustus 380 uur en 15 minuten onder water had verbleven!

De laatste patrouille

Op 5 November 1940 vertrok Hr. Ms. 0-22 voor wat later bleek haar laatste reis. De bemanning bestond uit 46 koppen, waaronder 3 Britten.

Commandant was de Luitenant ter Zee der eerste klasse J.W. Ort. Het operatieterrein was bepaald aan de zuidkust van Noorwegen in een gebied voor Lindesness, 18 mijl uit de kust.

Op 18 November kreeg de 0-22 opdracht om op 19-11 naar Dundee terug te keren en zich telegrafisch te melden als zij op een bepaalde positie was aangekomen. Er werd echter niets gehoord en toen op 22 November nog steeds niets was vernomen, moest worden aangenomen dat zij verloren was gegaan. Officiële marine-documenten vermelden hierover het volgende:

“Door de Duitse Radio is op 12 november 1940 te ongeveer 07.00 uur bekend gemaakt, dat een Engelsche onderzeeboot in het Skagerak was vernietigd. Daar er geen Engelsche boten in dat terrein waren en de "0-22" aan de Westzijde van wat de Duitschers veelal Skagerak noemen, een op 6 november overgeseinde patrolpositie had ingenomen bij Lindesness, 18' uit de kust, is het wel waarschijnlijk dat dit bericht onze boot betreft. Het schip was op 5 november met een oorlogsopdracht naar zee vertrokken”.

Uiteraard waren de familieleden in Nederland totaal onkundig van het lot van hun dierbaren. Maanden verstreken en het was eerst in februari 1941 dat via het Internationale Rode Kruis een telegram werd ontvangen met het bericht over het lot van de 0-22.

Ds. Bouthoorn had de trieste taak de familie Aartsen in te lichten over het overlijden van Christiaan. Groot was de ontzetting in Harderwijk, een ontzetting die in het Schilder's Nieuwsblad van 8 februari 1941 als volgt werd verwoord:

"Het lijdt geen twijfel, dat in een kleine stad als de onze velen, bij het vernemen van dit treurig bericht, een wijle eerbiedig in gedachten zullen vertoeven bij de diepbedroefde familie".

Teruggevonden!!

Op 13 augustus 1993 ontdekte een Noors onderzoeksvaartuig, dat in opdracht van het "Norwegian Petroleum Directorate" de zeebodem in kaart aan het brengen was, het wrak van een onderzeeboot. Het wrak lag ten Zuidwesten van Egersund aan de Zuidkust van Noorwegen, ongeveer 40 zeemijlen uit de kust, op een diepte van ca. 180 meter.

Aan de hand van gemaakte video-opnamen kwamen deskundigen van het "Norwegian Naval Museum Horton" in nauwe samenwerking met het Helderse Marinemuseum, tot de conclusie dat het moest gaan om een onderzeeboot van Nederlandse makelij. Men baseerde deze conclusie voornamelijk op de goed herkenbare ronde boeg met zaagtanden.

Er waren nu twee opties. Ofwel het betrof hier Hr. Ms. 0-22, ofwel de eveneens in Nederland gebouwde Poolse onderzeeër "Orzel". Uiteindelijk kon, na intensief onderzoek en overleg met de Poolse marine, onomstotelijk worden vastgesteld dat het hier om de 0-22 ging.

*Embleem Nederlandse
Koninklijke Marine*

Nadat door de Koninklijke Marine alle nabestaanden waren ingelicht, werden de media op de hoogte gesteld. Op 19 April 1994 en nog dagen daarna was de vondst van het wrak voorpaginanieuws van alle Nederlandse kranten, terwijl ook alle televisiestations veel aandacht aan het lot van de 0-22 schonken.

Nawoord

Het na 53 jaar terugvinden van het wrak was puur toeval. Om absolute zekerheid te krijgen dat het hier inderdaad de Hr. Ms. 0-22 betrof, volgde een bijna 8 maanden durend onderzoek. Bij dit onderzoek werd duidelijk, dat Duitse rapporten uit en na de oorlog geen aanvallen op vijandelijke onderzeeboten vermeldden op de plek waar de 0-22 werd gevonden.

Ook lagen er geen Duitse mijnevelden.

Als meest logische verklaring voor het vergaan moet worden aangenomen dat de 0-22 door een los drijvende mijn - het was toen slecht weer en 60 mijl ten westen van de vindplaats lag een Duits mijneveld - is geraakt en aldus is vergaan. De marineleiding besloot het wrak als oorlogsgraf aan te merken en het dus verder ongemoeid te laten.

Op 1 november 1994 zijn door nabestaanden en namens de Koninklijke Marine, kransen gelegd op de plek waar het wrak werd teruggevonden.

Een laatste eerbetoon aan hen die voor onze vrijheid hun leven gaven. Christiaan Aartsen was één van hen.

Na de oorlog werd hij postuum onderscheiden met het Oorlogsherinneringskruis met de gespen "Krijg ter Zee 1940-1945" en "Nederland Mei 1940".

Bronnen:

Aartsen G, Harderwijk

Gemeentearchief Harderwijk

Alle Hens: Maandblad Koninklijke Marine

Instituut voor Maritieme Historie, Den Haag

Defensie archieven-, registratie- en informatiecentrum, Kerkrade

Literatuur:

Claes Wijnand: "De kat met de negen levens", Amsterdam 1984

Geukes-Foppen Herma C: "Vissen in 400 jaar Familiegeschiedenis". Nov. 1998

Ort H.M. Commandeur b.d.: "Hr. Ms. 0-22", Van Soeren & Co, Amsterdam 1995

(Dhr. Ort is de zoon van de commandant)

De voorouders van Christiaan Aartsen

werkgroep genealogie

Op de volgende pagina's heeft de werkgroep een halve-cirkeldiagram geplaatst met daarop 6 generaties "Aartsen". Zo'n diagram geeft een goed beeld van wat de genealogie een "kwartierstaat" noemen. Zo'n kwartierstaat wordt ook gebruikt bij onderzoek naar erfelijke eigenschappen. Men is immers in elke generatie in dezelfde graad verwant en niet uitsluitend aan de dragers van de familienaam.

Midden onderaan begint het diagram met de kwartierdrager of "probant". Daarboven de ouders met de vader altijd aan de linkerkant. Boven de vader weer zijn ouders, dus de grootouders van de "probant", met uiteraard links weer de vader. Op deze wijze kan zo'n diagram worden uitgebreid tot in het oneindige zolang er gegevens voorhanden zijn.

Elke persoon in een kwartierstaat heeft een eigen nummer. De probant is nummer 1, zijn vader 2, zijn moeder 3, grootvader 4 enz. De mannen zijn altijd even en de vrouwen oneven genummerd.

De aanduiding van voorouders is tot een beperkt aantal generaties voor eenieder vrij gemakkelijk te benoemen. Hoe verder terug in de tijd, des te onbekender zijn we meestal met de aanduiding van die voorouders. Hieronder is een compleet overzicht vermeld. De persoon waarvan uitgegaan wordt is de probaat, die daarmee generatie I is. In het overzicht worden telkens weergegeven: het generatienummer, de benaming en de theoretisch maximale hoeveelheid voorouders in die generatie.

generatie	benaming	nummer	maximaal aantal
I	probaat	1	
II	ouders	2+3	2
III	grootouders	4 t/m 8	4
IV	overgrootouders	9 t/m 16	8
V	betovergrootouders	17 t/m 32	16
VI	oudouders	33 t/m 64	32
VII	oudgrootouders	65 t/m 128	64
VIII	oudovergrootouders	129 t/m 256	128
IX	oudbetovergrootouders	257 t/m 512	256
X	stam-ouders	513 t/m 1023	512
XI	stam-grootouders	1024 t/m 2047	1.024
XII	stam-overgrootouders	2048 t/m 4095	2.048
XIII	stam-betovergrootouders	enz.	4.096
XIV	stam-oudouders		8.192
XV	stam-oudgrootouders		16.384
XVI	stam-oudovergrootouders		32.768

XVII	stam-oudbetovergrootouders	65.536
XVIII	edel-ouders	131.072
XIX	edel-grootouders	262.144
XX	edel-overgrootouders	524.288
XXI	edel-betovergrootouders	1.048.576
XXII	edel-oudouders	2.097.152
XXIII	edel-oudgrootouders	4.194.304
XXIV	edel-oudovergrootouders	8.388.608
XXV	edel-oudbetovergrootouders	16.777.216
XXVI	edel-stam-ouders	33.554.432
XXVII	edel-stam-grootouders	67.108.864
XXVIII	edel-stam-overgrootouders	134.217.728
XXIX	edel-stam-betovergrootouders	268.435.556
XXX	edel-stam-oudouders	536.871.112
XXXI	edel-stam-oudgrootouders	1.073.742.224
XXXII	edel-stam-oudovergrootouders	2.147.483.648
XXXIII	edel-stam-oudbetovergrootouders	4.294.967.296
XXXIV	voor-ouders	8.589.934.592
XXXV	voor-grootouders	17.179.869.184
XXXVI	voor-overgrootouders	34.359.737.368
XXXVII	voor-betovergrootouders	68.719.476.736
	enzovoorts (t/m 65ste generatie)	

Vervolgens kan met toevoeging van "aarts" (aarts-betovergrootouders) tot de 129ste generatie, daarna met "opper" (opper-betovergrootouders) tot de 257ste generatie en met "hoog" (hoog-betovergrootouders) tot de 513de generatie verder gegaan worden.

Gemiddeld rekent men 3 generaties per eeuw. Met 24 generaties zitten we dus ruwweg in de dertiende eeuw. Harderwijk is dan nog geen stad en in heel Nederland leven minder mensen dan we als voorouders uit die tijd zouden hebben.

Reeds bij generatie 30 gaat het theoretisch aantal voorouders de totale wereldbevolking, van destijds zo'n 500.000.000 zielen, overtreffen. Karel de Grote zal voor probandi die ca. 1961 zijn geboren, gemiddeld gaan optreden als generatie 37/38, doch door generatieverschuiving ook minimaal als generatie 31/32, respectievelijk maximaal als generatie 49/50.

Ten tijde van Karel de Grote (geboren 2 april 742 en overleden 28 januari 814) zitten wij in generatie 36 en wordt de wereldbevolking geschat op 200 miljoen mensen.

In de voorgaande afleveringen van Vittepraetje hebben wij de allereerste munten op naam van Harderwijk beschreven en enkele daarvan afgebeeld. Het waren zilveren muntjes uit de periode 1343 -1378 die in Harderwijk geslagen zijn, respectievelijk door de Gelderse Hertog Reinoud II *, diens weduwe Alianora en door de Utrechtse Bisschop Arnold van Hoorne.

Van de periode die daarna volgde (ruim 100 jaar) zijn geen munten van Harderwijk teruggevonden en waarschijnlijk ook niet geslagen, totdat in 1582 door Graaf Willem IV van den Bergh, die tevens stadhouder van Gelderland was, opdracht werd gegeven tot het slaan van munten in Harderwijk. Dit blijkt uit een resolutie van 1582 gericht aan de magistratuur van de stad. Op deze munten is echter niet meer zoals voorheen, de naam van HERDERWICH vermeld. Uit het omschrift blijkt, dat het een munt van de Gelderse plaats Dieren zou zijn geweest. De reden daarvan is onbekend en ook bezat de Graaf daar geen "heerlijke rechten", maar het is wel zeker dat ze niet in Dieren maar in Harderwijk zijn geslagen.

De Munt in Harderwijk van deze Graaf was gevestigd in het voormalige klooster van de Franciscanessen, dat in 1580 na de Hervorming in eigendom was gekomen van het stadsbestuur.

Zijn muntmeester hier ter plaatse was Johan van Schevichaven met zijn echtgenote Catharina Fleming. Johan kwam uit een geslacht van edelsmeden, maar in de praktijk heeft Catharina het muntbedrijf in Harderwijk uitgeoefend, zoals blijkt uit zijn verklaring in 1588, dat "hij zich nooit met de Munt had ingelaten en er ook geen verstand van had en dat zijn vrouw de eigenlijke muntmeesterse was geweest".

Graaf Willem IV van den Bergh werd ook wel Willem den Rijke genoemd; niet zozeer vanwege zijn financiële positie, maar vanwege het feit, dat hij 16 kinderen had, die allen verwekt waren bij één vrouw, zijn echtgenote Maria, Gravin van Nassau, een zuster van Prins Willem van Oranje. Het enorme, gerestaureerde kasteel van het geslacht Van den Bergh (Huis Bergh in het huidige 's Heerenberg) staat er nog en is het bezichtigen alleszins de moeite waard. Op voorafgaand speciaal verzoek is men ook bereid de muntencollectie te tonen.

In de volgende afleveringen zullen wij de muntslag in Harderwijk behandelen vanaf 1584. In dat jaar verplaatsten de Staten van Gelderland de provinciale Munt van Nijmegen naar Harderwijk.

* zie vorige afleveringen van het Vittepraetje

Graaf Willem IV van den Bergh (1538-1586)

voorzijde

keerzijde

jong borstbeeld in pelsmantel (ware grootte)

voorzijde

keerzijde

volwassen borstbeeld met gesloten kroon (ware grootte)
SANCT(VS) OSWALD(VS) REX NVMVS ARGENT(EVS) 30 STVFE'
(Heilige Koning Oswald zilveren munt van 30 stuivers)

voorzijde

keerzijde

volwassen borstbeeld met open kroon (ware grootte)

voorzijde

keerzijde

Ouder borstbeeld met vermelding van de plaats Dieren, maar wel degelijk geslagen in Harderwijk. (vergroot)

Literatuur:

- P.O. van der Chijs: deel III uitgave 1853 "De Munten van de voormalige Heeren en Steden van Gelderland" (Herdruk 1973 - Holleman)
- R.W. Tadama: uitg. 1846 te Zutphen "Willem, Graaf van den Bergh en zijne Tijdgenooten".
- A.P. van Schilfgaarde: uitgave 1950 te Maastricht "Het Huis Bergh"
- F.B.M. Tangelder: uitgave 1955 te Arnhem "Muntheer en Muntmeester"
- J. H. van Heek: uitgave 1987 "Huis Bergh, Kasteel en Collectie"
- D.A. Wittop Koning: uitgave 1992 door L.Schulman "De Gelderse Munt te Harderwijk"

Kasteel Huis Bergh, Hof van Bergh 8, 's-Heerenberg.

Eén der grootste kastelen van Nederland. Bouwgeschiedenis gaat terug tot de 13de eeuw. Belangrijkste thans nog bestaande delen dateren uit 14de, 15de en 17de eeuw. Interessante kunstcollectie uit late middeleeuwen en 16e eeuw. Wapenkamer in middeleeuwse toren. Theeschenkerij in het Rentmeestershuis op de voorburch.

Reactie op het "Munten"- artikel in het vorige Vittepraetje

Mevr. M. Mak - verantwoordelijk voor het beheer van de collectie van het Stadmuseum Harderwijk - meldde ons, dat het museum wel reeds beschikt over een exemplaar van het mooie muntje ("kopje") van Hertog Reinoud II. Wij hadden het bij een bezoek aan de muntencollectie niet aangetroffen.

Volgens mevr. Mak was "de plaatsing van de munten in de betreffende vitrine een aantal maanden lang niet volledig correct". Thans is het te zien in de Muntzaal als nr. 3 in de collectie. We zijn het direct gaan bekijken en al is het niet zo'n mooi exemplaar als wij in de vorige uitgave hebben laten zien, het is er gelukkig wel, want dat muntje mocht niet in de Harderwijkse collectie ontbreken. Misschien kan het ooit nog eens vervangen worden door een betere kwaliteit, waardoor de afbeelding ook voor niet-deskundige kijkers valt te onderscheiden.

Gebleken is, dat het Vittepraetje ook in het museum goed wordt gelezen en wij waarderen de reactie van het Stadmuseum op ons artikeltje over de Harderwijkse muntslag.

De zeemuur, de zeeberen en de vleugelmuren

Op de oudste kaart van Harderwijk (ca. 1558) is te zien dat Harderwijk helemaal ommuurd was. De nog steeds bestaande zeemuur heeft eeuwen-lang een dubbelfunctie gehad. Deze muur bood zowel bescherming tegen vijandelijk legers, als tegen de Zuiderzee. Op tekeningen uit de zestiende- en zeventiende eeuw staat het zeewater altijd tot aan de zeemuur. In werkelijkheid gebeurde dat alleen bij vloed, in combinatie met storm uit een ongunstige richting.

Ernst Brinck merkt in 1648 op dat tussen de steigers (of "bruggen") 80 à 90 jaar geleden nog land lag. Er werden beesten geweid en er werd gebleekt ¹. De oudste kaart is ongeveer 90 jaar daarvoor gemaakt en bevestigt d.m.v. stippellijnen dat er dan "iets" is tussen de steigers.

Rond 1700 maakt Wolter van Spaalde ook een opmerking over het gebied tussen de steigers². Hij vergeet daarbij dat 1648 ongeveer een halve eeuw geleden is: "ende neemt de zee, noch dagelijksx meer en meer toe, want daer voor ontrent 80 of 90 jaren, noch een groot stuk lant geweest is, voor en tusschen bijde de bruggen, alsoo dat er beesten gingen weijden, en oock daerx aldaer gebleijckx wientx, soo ist dat hetselve sints dier tijt

alleswegen gespoelt is, ende noch eens soo veel daerbij een bijde sijden door welke dagelijksche zenspoelinge der zee de muiren seer gekrenckx worden, en costen vele jaerliex te onderhouden, als oock de bejren, die daer tot bescherminghe desselvigen gemaeckx sijn, soo aen de oost -als aen de westzijde". Van Spaelde vermeldt ook de aanwezigheid van "bejren". Hij bedoelt daarmee de zeeberen, die een schelding vormen tussen het gracht- en het zeewater. Op de oudste kaart zijn die scheldingen (zie de pijlen) al te zien.

Fragment kaart Jacob van Deventer circa 1568

Op onderstaande foto is rechts het restant stadsmuur tussen de Muntsteeg en de Vangentoren zichtbaar. Links van de stadsmuur loopt een laag gedeelte van de westelijke zeebeer tot aan de knik. Voorbij de knik neemt de hoogte toe. Het hogere gedeelte eindigt bij het Blokhuis.

De zeebeer langs het Zeepad ter hoogte van de ijsbaan.

Foto T. Goossens

Rond 1625 wordt besloten "om seekere vleugelmurtjes op beide zijden der stadsgragten te laten maken, sonder welke de nieuwe wallen en bolwerken tegen de slag van de zee en de wintervloeden niet staande gehouden sullen kunnen worden" ³.

In 1626 wordt de versterking aangeduid als "twee steenen vleugels t'eijndens de groote zeebeeren bij oosten en westen" ⁴. De vleugelmuren zijn na 10 april 1626 gebouwd ⁵. In 1627 wordt gemeld dat ze in orde zijn ⁶.

*io. apr. 1626. is doorgecomen van de Raad van
 Straete Huygens en ont den minde magt. Stant ge
 contracteert over hem make van twee vleugels
 van de oostel en westel. Ice beer wand toe den Raad
 son ontvallen en in voel een voor. het oudt hout
 tot luffe van de stad volgens antientique papir.*

De zeemuur kan niet voorkomen dat bij hevige stormen het zeewater binnendringt via de uitmonding van de stadsbeek. Deze bevindt zich ter hoogte van de Straat van Sevenhuijsen. Evenmin kunnen de zeeberen en de vleugelmuren voorkomen dat het water er overheen slaat.

Over de storm van 14/15 november 1775 rapporteert het stadsbestuur het volgende: "dat de zee met een geweldige force over de westerzeebeer heeft geslagen, dat niet alleen de wal aan westen was geïnuundeert, maar dat volgens waterpas bevonden is, dat 's morgens om drie uur het water in de eerste Smeepoort gestaan heeft 2 voet en 6 duim en in de middelste 3 voet en 9 duim. Dat ook de beek door de stad lopende soodanig heeft overstroomt, dat de plaatsen, 't huijnen en huijsen daaraan grensende met een groote quantiteit water zijn beset geweest, als meede een gedeelte van de Donkerstraat, Kerkstraat, 't kerkhof en het grootste gedeelte van de Bongersteeg, 't welck binnen desen stad in de vroegen morgen seer veel ontroering, confusie veroorzaakt heeft, dog sonder ongeluk aan menschen ofte beesten seer spoedig van 't water zijn ontlast geworden" ⁷.

In 1777 besluit het stadsbestuur "om de overstromingen van het water in de stad te preveniëren, de sluijs aan 't pesthuijs (in de Straat van Sevenhuijsen) te voorsien met eene schutsluijs" ⁸.

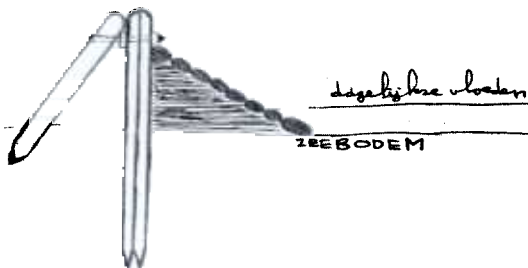
De paal -en kribwerken

In 1745 neemt Pieter van Ingen, timmerman te Kampen, het maken van een paalwerk in de zee aan. De totale lengte moet 67 roeden en 4 voeten worden. Uitgaande van een rijnlandse roede à 3.76 m zou de totale lengte op ongeveer 256 meter uitkomen. Het plaatsen van een enkele rij palen heeft geen enkel nut, zodat op zijn minst moet worden gedacht aan een dubbele rij palen. De stap naar de constructie van een kistdam is dan niet groot meer.

Uit latere gegevens blijkt dat er rond 1750 een landaanwinnings-project wordt uitgevoerd bij de steiger voor de Bruggepoort. Bij deze zogenaamde "Hoge Brug" worden kistdammen aangelegd. Het is niet duidelijk of dit Van Ingen's paalwerkproject betreft, of een totaal nieuw project. In het laatste geval is Van Ingen's project niet doorgegaan.

In 1777 maakt Claes Kost een plan voor paal -en kribwerken ten westen van de stad. Dit plan wordt pas

op 13 februari 1784 goedgekeurd ⁹. Het is de bedoeling om de aanslibbing van land te bevorderen. Ook hoopt men hiermee de westelijke zeebeer te kunnen beschermen.

Deze tekening toont een doorsnede van het werk van Claes Kost ¹⁰

In de omschrijving van het project zijn ook richtlijnen gegeven voor het steenwerk. De hoeveelheden zijn 300 lasten "puijn -ofte briksteen" en 500 lasten "keijsteen", waarbij een last overeenkomt met 3600 pond. Het gesteente moet gelegd worden "tegen en aan de buijtenkant van 't nieuw te maken paalwerk, buijten en langs het westeijnde".

In 1803 rapporteert het stadsbestuur aan de inmiddels Franse overheid: "het afnemen der landerijen aan beide zijden dezer stad en voornamentlijk aan de westkant is zeer sterk, zoals wij aan onze Stadswijde ondervinden, waarvan het beste gedeelte aan zee legt, en reeds een groot stuk is weggespoelt, en hetwelk noch bij alle noordweste stormen afneemt, zowel als de Westermehen, een meente naast de Stadswijde onder onze jurisdictie gelegen, wij kunnen hier noch bijvoegen, dat het land tusschen de stad en zee gelegen door zwaare paal -en steenwerken moet behouden worden, zonder welke de zee aan de stadsmuren zou staan, en bijgevolg onze stad gevaar lopen. Ook is er in het jaar 1784 een nieuw paal- en steenwerk aangelegd, om te beletten dat de zee de steene beer aan het westen niet kwame weg te spoelen en zich met de stadsgragt te verenigen. Des niettegenstaande is in het jaar 1801 een stuk van de gemelde beer ingeslagen, welke noch ongerepareerd legt, wegens de slegte staat van stadsfinantiën" ¹¹.

De Franse overheid blijkt een zuinige overheid te zijn. In 1807 probeert het stadsbestuur het opnieuw: "een steene krib, welke het land dat tusschen de zee en de stad legt bewaren moet, is zodanig vervallen dat het land jaarlijksch afneemt, en bij het minste hooge water de zee tegen de stadsmuur [staat], en van tijd tot tijd gaten in dezelve slaat" ¹².

In 1809 laat het stadsbestuur zien dat geen zee haar te hoog gaat om haar doel te bereiken: "dat het wel in den eersten opslag schijnt, alsof die zee-weringen alleen dienen tot beveiliging der stad, en dat de agterlanden daarbij wijnig of niet geïnteresseerd zijn, dog dat, wanneer een lijn van de oost- na de westzijde dezer stad getrokken wierd, men bevinden zou, dat de stad bijna geheel in zee legt, zodat het land aan weer[s]zijde[n] van tijd tot tijd is weggeslagen, en wanneer deze punt ook eens t' eniger tijd een prooi der zee wierd, zeker de veiligheid van de agter en om heen liggende landen zou weggenomen zijn, terwijl het verlies van een stad ook altoos eene nadelige invloed op het land moet hebben, zodat het niet aangemerkt kan worden als alleen tot beveiliging dezer stad" ¹³.

In 1810 wordt echter een deel van de zeekering weggebroken op last van de Franse overheid. Tijdens de storm van 3/4 februari 1825 wordt duidelijk hoe kwetsbaar de stad is geworden. Een krant heeft het over het ontbreken

van "de voornaamste zeebeer". Waarschijnlijk wordt hiermee de oostelijke zeebeer bedoeld ¹⁴.

In 1621 wordt er gerapporteerd aan de herstelde Nederlandse overheid. Hiermee wordt ook duidelijk hoe de ligging in geheel van de landaanwinningsovereenkomst: "het is geroegzaam bekend, en de archieset der stad Harderwijk, Jan Ploeter, oud 77 jaren, herinnerd zich niet nog andere personen, die er ooggetuigen van geweest zijn, dat voor ongeveer vijftig jaren, de zogenaamde Grote Wel, tussen de Bruggepoort en Vischpoort, ten oosten van de Brug, alets uit een strook lands, lange de stadentour bestond, welke jaarlijks verpacht werd voor 60 gulden. Het overige gedeelte was moerasig en niet dat bewezen, 3, 4, 5 gulden 's jaars afbrengende. Evenzo was het gulgaten met de zogenaamde Kleine Wel ten westen van de Brug, waarvan de grond meestal moerasig was, en die elk jaar geen 60 gulden pacht opwerd. Ten gevolge echter van een keldern welke in het jaar 1750 of ongeveer die tijd ten oosten en westen van de Brug lange de terre voorschietten welken gelegd is, over welke dan die gronden met hoge zeezijde heren gleden (? TO), en zich echter ophopen hebben voorgezet, zijn deze welken van tijd tot tijd in vrugbaar gaeland herschapen, waerom groot ongeveer vier morgen. Van de keldern voor de Kleine Wel ten westen van de Brug werd in het jaar 1741 een keld guld tot aan het westeroever, waerdoor bij pomping van tijd door aanslibbing een morgen land gewonnen is. Aan de oostzijde is door het uitschieten der keldern voor de Grote Wel, de strook naast dezelfde tot aan den Heven zodanig toegespeeld, dat er mede ongeveer een morgen land is aangevonnen". De Groenijes zijn dertig kritieken in de loop der jaren ook aetzerlijke toegespeeld: "als een keldende uit zevent morgen vrugbaar en welk gaeland, voor ongeveer aetzig jaren meestal zee was, moeras en riet gael". Overigens is de keldzijde van de gervakelijke aanslibbing dat ook de heven gervakelijk rietveld.

Na dit rapport wordt het duidelijk dat de steiger bij de Vischpoort in 1821 al niet meer bestaat. Het lijkt er zelfs op dat die zogenaamde "Lage Brug" al vóór 1750 verdwenen was.

De zee is in de loop der eeuwen een buurman geweest, die afwisselend een vijand en een vriend was. De zee is niet een zodanige vijand geworden dat heel Harderwijk en het bijbehorende achterland van de kaart is verdwenen. De zee heeft Harderwijk zelfs beschermd tegen een andere vijand. In 1836 meldt het stadsbestuur: "dat het daarstellen van blixems-afleiders binnen deze gemeente ondoelmatig zoude zijn, voor eerst dewijl er binnen

dezelve geene torens of gebouwen van eenige belangrijke hoogte welke de gemeente aangaan gevonden worden, en ten anderen dewijl men door de nabijheid der Zuiderzee alhier bij nimmer eenige zware onweders heeft, zodat zodanige onkosten alhier minder nut zoude effectueren dan in meer landwaarts gelegen streken" ¹⁶.

Opgravingen van zeewerken

In 1986 wordt een deel van het oeverland tegenover hotel "Monopole" weggegraven. Hierdoor krijgen de watersporters de beschikking over een extra hoeveelheid wateroppervlakte.

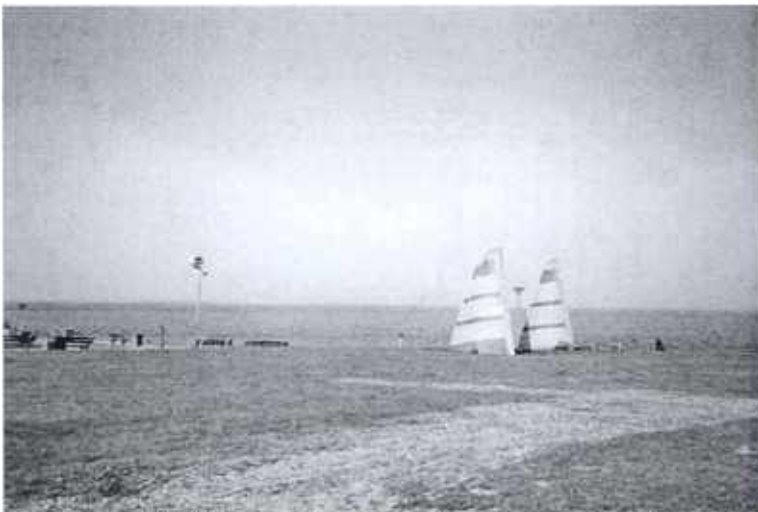
Tijdens het graafwerk vindt E.J. Feenstra o.a. een rij palen, ter hoogte van het poortje bij de Blauwverversteeg. Hij rapporteert hierover: "de palissade kwam uit de richting van het Oude Blokhuis en was geplaatst op een afstand van circa 25 meter, evenwijdig aan de toenmalige waterlijn.

Ongeveer 2 meter daarachter stonden, op onregelmatige afstanden van elkaar, losse palen. Tussen die laatste en de palenwand hebben zich takkenbossen bevonden (om tevens aanslibbing te bevorderen?)".

Feenstra meent het paalwerk van Claes Kost gevonden te hebben en laat op een tekening de palenrij doorlopen tot aan de steiger bij de Bruggepoort. Kenmerkend voor het paalwerk van Claes Kost zijn juist de tweetallen van aan elkaar bevestigde verticale palen. Bovendien liep het paalwerk niet tot aan deze steiger maar tot aan de kistdam ten westen daarvan.

Misschien heeft Feenstra een stuk van de westelijke kistdam teruggevonden. Die moet dan wel een doorsnede van 2 meter gehad hebben ¹⁷.

Het "surfmonument" geeft ongeveer de plek aan waar ooit de steiger bij de Bruggepoort begon. Links van de steiger bevond zich de westelijke kistdam, waarvan misschien in 1986 resten zijn teruggevonden.

Surfmonument t.o. Hotel Zeezicht aan de boulevard.

Foto T. Goossens

De vleugelmuur aan de westkant van de stad is in 1999 teruggevonden bij de aanleg van "Residence de Plantage" ¹⁸. H. Stuurman heeft de stenen gedateerd op eind zestiende -of begin zeventiende eeuw. Dit is in overeenstemming met het bouwjaar 1626.

Deskundigen verschillen van mening over bouwtijd

Behoud zeewering dichterbij

11 10 11 1999

Harderwijk - In het oostelijke deel van de stad is de zeewering van de Plantage de Harderwijk (Hof van de Plantagen) teruggevonden. De gemeente Harderwijk is erin geslaagd de stenen te dateren op de eerste helfte van de zestiende eeuw. Dit is in overeenstemming met het bouwjaar 1626.

De zestiende eeuw was een tijd van grote veranderingen in de architectuur. De stenen die zijn teruggevonden, zijn van een type dat in die tijd gebruikelijk was. Dit is een belangrijke aanwijzing voor de bouwperiode van de zeewering.

Eerste palen
De eerste palen zijn teruggevonden op de oostkant van de zeewering. Dit restant is echter gedateerd op eind zestiende eeuw. Bij het restant van de westelijke vleugelmuur zijn ook resten van een dubbele palenrij gevonden. Deze palenrij stond dwars op de vleugelmuur en tussen de palen hadden planken gezeten. Net als bij de vondst in 1986, lijkt dit niet op het paalwerk van Claes Kost.

Veluws Dagblad 4-11-1999

N. de Jong heeft de aandacht gevestigd op een aantal platte gele stenen in deze muur. Dergelijke stenen zijn ook aangetroffen in restanten van een zeewering onder de huidige molen. Dit zou een restant van de vleugelmuur aan de oostkant kunnen zijn. Dit restant is echter gedateerd op eind zestiende eeuw. Bij het restant van de westelijke vleugelmuur zijn ook resten van een dubbele palenrij gevonden. Deze palenrij stond dwars op de vleugelmuur en tussen de palen hadden planken gezeten. Net als bij de vondst in 1986, lijkt dit niet op het paalwerk van Claes Kost.

Er zijn ook mensen die menen de westelijke vleugelmuur teruggevonden te hebben op afbeeldingen van omstreeks 1580. Dit kan niet waar zijn, gezien het harde gegeven over het bouwjaar 1626 ¹⁹.

Gravure Frans Hogenberg anno 1580: Gezicht op Harderwijk, landzijde. Foto: archief K.Mars

Bronnen:

- 1) *K. Mars; Harderwijk zes maal beschreven; p. 14*
- 2) *Oud Archief Harderwijk; no 1990; f. 104*
- 3) *Oud Archief Harderwijk; no 1589; f 92v*
- 4) *Oud Archief Harderwijk; no 1589; f. 93*
- 5) *Rijksarchief Gelderland; Handschriftenverzameling; no 212*
- 6) *Oud Archief Harderwijk; no 1589; f. 93v*
- 7) *Oud Archief Harderwijk; no 30; f 245-246*
- 8) *Oud Archief Harderwijk; no 31; f. 61*
- 9) *Kroniek van Harderwijk, 1231 -1931; p. 150, 165 en 167*
- 10) *Oud Archief Harderwijk; no 573*
- 11) *Oud Archief Harderwijk; no 1462; f 223*
- 12) *Oud Archief Harderwijk; no 1464; f. 24v en 25*
- 13) *Oud Archief Harderwijk; no 1464; f. 316r/v*
- 14) *Arnhemsche Courant; 15 februari 1825*
- 15) *Nieuw Archief Harderwijk (1813 -1943); no 358 (brief van 4 okt. 1821)*
- 16) *Nieuw Archief Harderwijk (1813 -1943); no 366 (brief van 11 sept. 1836)*
- 17) *Herderewich Kroniek; 1987, p. 27 en 28.*
- 18) *Veluws Dagblad; 4 november 1999*
- 19) *A. Sonke; Gids voor Harderwijk (uitgave 1931); p. 6 .*

Noot van de redactie:

Wellicht helpt dit artikel om thans het gebrekkige onderhoud van onze Harderwijkse stadsmuur te verbeteren: zie signalering met foto's in Vittepraetje 3^e jaargang nr. 4 van december 1999 (Een taak voor Stadsherstel?)

Ingezonden

Ondergetekende woont al een kleine veertig jaar in het gebied, dat in 1972 is overgegaan van Ermelo naar Harderwijk. Van oudere buurtgenoten heb ik in de loop van de jaren wel eens iets opgevangen over deze omgeving. Misschien kan het hier volgende dienen als aanvulling op het artikeltje. Zelf weet ik, dat er naast het Zwarte Pad, gerekend van de kant van 's Heerenloo, aan de linkerkant een soort dijkje was, waaronder volgens zeggen een rioolleiding liep. Deze leiding kwam van 's Heerenloo en liep uit op een zgn. vleuweitje, ook links, dichtbij de Waterplas steeg. Op dat vleuweitje (vloeiweide, red.) heeft heel lang nog een ijzeren windmolentje gestaan. Volgens mensen uit de buurt, werd eerder op dat weitje kool verbouwd voor de keuken van de Stichting. De opbrengst schijnt dankzij de overvloedige bemesting uitstekend te zijn geweest. Het pad werd daarom ook wel Koolpad genoemd. Bij de archivaris van 's Heerenloo is hierover stellig wel iets meer te vinden.

Ik hoop u met het bovenstaande van dienst te zijn geweest.
Met vriendelijke groet,
J.I.Ubels-Noordhuis

Van alles wat ver-EEUW-igd (10)

G. Verwijs-ten Hove

Wat Harderwijkse kranten precies 100 jaar geleden berichtten.

Woningwet

In de meeste kranten en voor de radio en T.V. is tot nu toe wel enige aandacht besteed aan het feit dat 100 jaar geleden de Woningwet tot stand is gekomen. De wet regelt o.a. voorschriften "omtrent de zindelijkheid en zuivering van ongedierte, de afscheiding van slaappleatsen en het aantal bewoners dat in een huis mag worden toegelaten." Vermeerdering van het aantal bewoners door gezinsuitbreiding is geen reden tot ontruiming, maar wel de aanwezigheid van kostgangers, enz. Onbewoonbaar verklaarde woningen krijgen een kenmerk aan de deur en moeten binnen 6 maanden ontruimd zijn,

Doelenstraat vóór 1911 met onverklaarbaar bewoonde huisjes.

tenzij het een geval betreft waarvoor een uitzondering gemaakt is. De mensen die er eenmaal wonen mogen er blijven, maar er zullen geen anderen meer worden toegelaten als bewoner.

Het gemeentebestuur heeft het recht alles weg te ruimen wat in strijd met de verordeningen (uit deze wet) wordt gebouwd of gedaan.

Gezondheidszorg

In 1901 wordt er in Harderwijk een nieuwe regeling van kracht met betrekking tot de genees-, heel- en verloskundige hulp, die van gemeentewege wordt verstrekt. De beide heel- en vroedmeesters, zoals ze ook wel worden genoemd, zullen elk fl. 750.= per jaar krijgen. Daarbij komt een bedrag van het bestuur der Domeinen, terwijl er eventueel ook nog een persoonlijke toelage

verstrek kan worden. Er moet kosteloos hulp worden verstrekt aan 4 groepen bewoners: 1. de bewoners van het Oude Mannen-, Vrouwen- en Kinderhuis; 2. aan personen die vanwege het Armbestuur een bewijs voor vrije geneeskundige hulp hebben; 3. aan gemeenteamttenaren die door de Raad worden aangewezen en 4. aan het Burgerweeshuis. De stad wordt hiervoor in 2 wijken verdeeld.

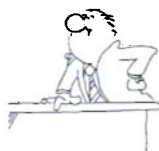
De grens zal midden door de Grote Poortstraat, Hoogstraat en Rabbistraat tot aan de Zeebrug lopen. Elk jaar per 1 juli zullen de doktoren van wijk wisselen. Het is niet meer toegestaan zelf een dokter te kiezen.

Gemeenteraad

De gemeenteraadsleden Veen Valck, Timmer, Grevers en Koopsen zijn per 1 september aftredend en herkiesbaar. Twee nieuwe kandidaten de heren A. Foppen Szn. en A. Maas komen er niet aan te pas; de zittende raadsleden worden met grote meerderheid van stemmen herkozen.

Het is het raadslid Kok ter ore gekomen dat de directeur van de gasfabriek tegen enkele (kleine) afnemers gezegd zou hebben meer gas te gebruiken, daar anders de leiding afgesneden zal worden. Hij krijgt te horen dat een dergelijke aanmaning niet van B&W uitgegaan is. Kok heeft de desbetreffende personen de raad gegeven aan de directeur mede te delen dat verscheidene raadsleden "tegen zulk een ingrijpende maatregel bezwaar zouden hebben." De voorzitter vindt die raadgeving minder gepast; het zou beter geweest zijn die persoon naar B&W. te verwijzen. Na onderzoek blijkt dat er een gasmeter weggehaald is uit een woning, waar de laatste 2 maanden geen gas gebruikt is en de maand daarvoor slechts 1 m³. Gezien de prijs van het gas, 8 en 5 cent per m³ voor resp. licht- en kookgas, is er aan deze klant inderdaad niet veel verdiend. De meter zou nodig geweest zijn i.v.m. gebrek aan gasmeters en toename van het aantal aansluitingen.

In de raad wordt voorgesteld aan de weduwe van gasbaas Vermeulen levenslang een pensioen van fl. 100.= per jaar toe te kennen. Het raadslid Kok wil, misschien ook i.v.m. haar leeftijd - zij was zeker wel 25 jaar jonger dan haar man - "levenslang" veranderd zien in "tot hertrouwing." Volgens de voorzitter werkt dit niet in het belang der zedelijkheid. Drie raadsleden zijn tegen een pensioen; zij willen een gratificatie van fl. 250.= Hierop stelt de heer Veen Valck voor het pensioen toe te kennen "tot wederopzegging toe" en dit voorstel wordt met 7 tegen 5 stemmen aangenomen.

Vergunningen

B&W verlenen aan diverse bewoners van o.a. de Vijhestraat en de Wolleweverstraat vergunning om in een lokaal van hun woning sterke drank te kunnen verkopen.

Het betreft o.a. Aartje Bosman, weduwe van H.J.J. Koreman, de heer Carl. L. E. Kaufmann, bierhuishouder, Martin Theodor Focking, koffiehushouder, de heer Joh. Ant. Bronsveld, zonder beroep.

De heer Joan Frederik Vitringa, directeur van het **Sophia-Badhuis** vraagt een vergunning voor de zaal met veranda en het terras bij genoemd badhuis.

Aan de heer Floris Vos te Veldwijk wordt een stuk grond van 210 m² op de Molenwal voor 40 jaar in erfpacht gegeven, tegen een jaarlijkse canon van fl. 45.=. Hij wil hier een loods bouwen voor de opslag van granen die per schip worden aangevoerd. De gemeente schrijft voor dat de loods vóór 1 januari 1902 klaar moet zijn.

De heer Jan Mijs Azn. te Amsterdam vraagt vergunning "tot het oprichten eener fabriek tot het winnen van zwavel uit ijzeraarde" in een perceel op de achterste gemeenteweide, kadastraal bekend sectie D, no. 1562.

Een stoomververij en chemische wasserij wil een depot vestigen voor Harderwijk en omgeving, bij voorkeur in een garen en band-, behangers- of manufacturenzaak

Baden

Bijna wekelijks is te lezen hoeveel personen het **Sophia-Badhuis** bezocht hebben. Begin juni betreft het "276 heerenbaden en 116 damesbaden." Tegen eind juli zijn dat er resp. 513 en 196 en 135 militaire baden. Er wordt ook een restaurant geëxploiteerd; hiervoor wordt als volgt geadverteerd: "Buiten-Societeit, restaurant in de onmiddellijke nabijheid der zee. Vrij toegankelijk voor dames en heeren.

Toeristen en Logee's der omliggende hotels en pensions tegen introductie door den kastelein. Uitstekende consumptie tegen billijke prijzen."

Onroerend goed

De stalhouderij van wijlen de heer Klaassen in de Donkerstraat wordt voortgezet door A. Veeneman.

De barbiersaffaire van de heer Gerrit Helmans wordt na zijn overlijden op dezelfde voet voortgezet door zijn zoons.

Voor de heer H. v.d. Vlugt wordt de veiling van het woon- en winkelhuis aan de Donkerstraat, sectie E. no. 1824, groot 1 are en 80 ca. aangekondigd.

In dit pand is al jaren een kruidenierswinkel, een porseleinwinkel en een fabriek van minerale wateren gevestigd. Het bevat boven en beneden 7 kamers, meidenkamer, zolder, keuken, kelder en is voorzien van gas- en waterleiding. Het geheel wordt ingezet op fl. 2.500.=, maar tot de toeslag zal het niet komen, omdat het volgens een mededeling van notaris Neel inmiddels uit de hand verkocht is. Bij het later gehouden erfhuis wordt naast glas- en aardewerk ook de winkelopstelling verkocht met o.a. een bascule, een kogelkoffiebrander en een mosterdmolen met beweegkracht door een hond.

(Wordt later de meubelzaak van P.Poorter, red

Openbaar Vervoer

Steeds meer mensen reizen per spoor. In de maanden juli en augustus is er weer een aanbieding voor kris-kras reizen voor gereduceerde prijzen.

Uit de dagbladen wordt een deel uit het jaarverslag van de Spoorwegen overgenomen. Door de toegenomen drukte zijn er meer ontvangsten, maar

zijn ook de uitgaven gestegen, gedeeltelijk als gevolg van een groter aantal afgelegde treinkilometers, hogere bezoldigingen en hogere brandstofprijzen. Van het batig saldo van fl. 699.596,= blijft na aftrek van afschrijvingen, kosten van leningen en huur voor de spoorweg fl. 90.386,=- over. Hiervan worden 452 schuldbewijzen van fl. 100,= uitgeloot, terwijl de rest bestemd is voor uitbetaling van fl. 1.75 dividend per aandeel.

Dienstplicht

In Musis Sacrum in Arnhem zijn de lotelingen voor het kanton Harderwijk, Barneveld en Elburg ingedeeld. De namen van de Harderwijkers zijn: Wouter Jansen, Hendrik Hop, Zeger Johannes de Vente, Peter Simon Goosenzen, Cornelis Jansen, Karel Foppen, Bartus Brands, Jan van 't Goor, Jan Hendrik Vastenhouw, Gerrit Jan Nijveld, Jan Dooijeweerd, Peter van Loozenoord, Willem Petersen en Theodor C. Gerhard.

Voor de lichterij 1902 zijn 73 personen ingeschreven. Hiervan zijn er 39 vrijgesteld: 18 wegens broederdienst; 7 enige zoons; 7 wegens eigen militaire dienst en 7 omdat zij voor de zee-militie aangegeven zijn. Van de 73 kunnen er 3 noch lezen, noch schrijven.

De regels voor vrijstelling zijn sinds kort door de 2e Kamer gewijzigd. Enige zoons behoren voortaan niet meer tot de vrijgestelden. Verder zal niet meer de kleinste helft, maar de grootste helft van de broers uit een gezin dienstplichtig verklaard worden.

De tegenwoordige lengtemaat voor miliciens, 1.55 m, blijft zo.

Rechtspraak

Bij de zaken die voor het kantongerecht of de rechtbank in Zwolle worden behandeld, worden - zoals nog steeds - alleen de initialen van de daders vermeld.

H.J.K. te Harderwijk is voor de vijfde keer opgepakt i.v.m. dronkenschap. Hij krijgt nu 1 dag hechtenis en 6 maanden opzending.

De 19-jarige H.K., de 17-jarige A.P. en H.O. en A.O., resp. 16 en 18 jaar, worden tot 3 maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens "feitelijke aanranding der eerbaarheid". Eerder hebben zij in het Slingerbos een meisje lastig gevallen. De schrik zit er echter niet bij ieder even diep in, want enige tijd later wordt een meisje op de Kleine Grintweg gemolesteerd.

Religie

De heer P. Bronsveld LGzn. volgt de heer Van de Vlucht op als ouderling van de Hervormde gemeente.

Middenstand

A. Velthuis, P. Poorter, K. Kuiper en C. van Soest doen mee aan de inschrijving voor de levering van aardappelen aan het garnizoen; de eerste drie voor resp. fl. 2.89, fl. 2.37½ en fl. 2.22, maar Van Soest mag leveren voor fl. 1.86 per hectoliter.

Vanaf het voorjaar is in Harderwijk de vereniging voor neringdoenden en werkgevers "Steunt elkander" actief. De 50 aanwezigen op de oprichtingsavond zijn allen lid geworden en men verwacht nog vele nieuwe leden in te zullen schrijven. In het bestuur hebben zitting de heren Huberts, Goossens, Wuestman, D. Kok, J.E. van de Weijer en E. van Aken.

In de krant is te lezen dat de petroleum in Harderwijk te duur is; elders kan men voor 2 ct per liter minder terecht. De heren Goossens en Wuestman reageren hierop namens hun vereniging. Er wordt ook besloten een brief te schrijven aan de commandant van het werfdepot om alle goederen en waren, bestemd voor de cantine, zoveel mogelijk te kopen bij de Harderwijker neringdoenden.

Op de vergadering van aandeelhouders van het Zuiderzeebad worden ook twee aandelen uitgeloot en wel t.n.v. A.H.J. Fijnvandraat te Riga en A.H.J. Stute, alhier.

De voorzitter A.M. Kok en de secretaris G.P. Bronsveld worden herkozen.

Een anoniem persoon wordt als volgt aangesproken:

Wanneer de anonus Alex werkelijk is, zoals hij voorgeeft te zijn, dan kan hij zich zonder schroom persoonlijk aanmelden.

Tot slot nog - verborgen - de naam van een zakenman in een aardige advertentie:

Luster Jasjes zijn mak'lijk op de fiets,
En voor elk om te dragen, ze wegen bijna niets;
Ook als w'de Amerikaansche hitte nog ontvangen,
Zou elk wel een luster jasje ver-**LANGEN**.

Goed nieuws voor genealogen

Zojuist verschenen:

De verzamelde 10-jarentafels van overlijden te Harderwijk 1811-1892. Weer zo'n product van de werkgroep voor genealogie. Mevr. van Sonnen-Kost heeft ruim 12-duizend personen, om precies te zijn 12.346 waarvan 726 doodgeboren, uitgetypt. Een monnikenwerk (uh nonnenwerk), maar erg dankbaar. Vooral de bezoekers van het gemeentearchief en de website van Herderewich stellen die klappers zeer op prijs.

Op papier, met een ringband, formaat A-4, 80 pagina's, gele omslag van 160 gram en plastic schutbladen fl. 17.50
Op diskette in een nader op te geven opmaak fl. 5.00

Nu ook leverbaar:

Geboorten van Harderwijk van 1811 tot en met 1860. Een klapper met 8376 geborenen, gesorteerd op jaar en aktenummer met achterin een index op familienaam en voornaam.

Prijs, voor leden fl.39.50

Opbergsysteem voor het "Vittepraetje".

Is het bij u ook vaak een rommeltje met al die losse boekjes? Moet u ook vaak zoeken waar het laatste nummer is gebleven.

Herderewich biedt u nu een oplossing voor het opbergen van alle boekjes met het formaat van het Vittepraetje (= A5)

Nu uit voorraad leverbaar:

Verzamelbanden voor A-5 boekjes, compleet met 52 naalden.

Rugbreedte 65mm (uitwendig) en geschikt voor 12 nummers van Vittepraetje (= 3 jaargangen) maar u mag er natuurlijk elk ander boekje in doen. Bijvoorbeeld de oude nummers van de dunnere Herderewich Kroniek. In 2 banden kunt u alle jaargangen kwijt!

De kleur is helder geel, ongeveer als het Vittepraetje

Prijs, afgehaald bij onze bibliotheek of de penningmeester: fl. 10,=